

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

Факультет іноземної філології

Кафедра германських мов і зарубіжної літератури

Дипломна робота

магістра

з теми «**Особливості поетики жанру науково-фантастичного
оповідання**»

Виконала: студентка 2 курсу

Angb1-M17z групи

спеціальності 014 Середня освіта (Мова і
література (англійська), додаткова

спеціальність 014 Середня освіта (Мова і
література (німецька))

Чижик Наталія Ярославівна

Керівник:

Лаврова А. О. кандидат філологічних наук,
доцент

Кам'янець-Подільський – 2018 року

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. УТВЕРДЖЕННЯ ЖАНРУ НАУКОВОЇ ФАНТАСТИКИ У ЛІТЕРАТУРІ ХХ СТОЛІТТЯ	8
РОЗДІЛ 2. ПРОБЛЕМНО-ТЕМАТИЧНА СПЕЦИФІКА ЖАНРУ НАУКОВО-ФАНТАСТИЧНОГО ОПОВІДАННЯ.....	29
РОЗДІЛ 3. РОЛЬ СЮЖЕТУ В ХУДОЖНЬО-СМИСЛОВІЙ СТРУКТУРІ ФАНТАСТИЧНОГО ТВОРУ	62
ВИСНОВКИ.....	86
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	89

ВСТУП

Фантастика як антипод реального / буденного супроводжувала увесь шлях розвитку людської цивілізації. Генетично закорінена в міфі, вона широко і багатогранно відтворена у жанрах усної народної творчості, і в ХІХ столітті виокремилася у цілу систему жанрів, що базувалися на категорії фантастичного.

Творчі здобутки Ж. Верна і Г. Велса утвердили статус наукової фантастики серед “серйозних” жанрів літератури. У радянській літературі надзвичайну популярність здобули науково-фантастичні романи О. Толстого “Аеліта” (1922) та “Гіперболоїд інженера Гаріна” (1927), О. Беляєва “Людина-амфібія” (1928), “Голова професора Доуеля” (1925) та ін.

Американський письменник Айзек Азімов – це один із найбільш цікавих письменників, які творили в двадцятому столітті. Можна висловитися навіть так: Азімов був втіленням двадцятого століття – раціоналістичністю, жорсткого, технократичного, століття Атома, століття Космосу, століття Комп'ютера. І не тільки втіленням, а і його виразником. Ерудиція його була фантастичною в повному сенсі слова. Він знав усе про все. І писав про все. І писав дуже цікаво і пізнавально. І дуже багато. І для всіх. Він написав майже 500 книг. Переважна частина їх відноситься до жанру, який іменується науково-популярним і стосується практично всього на світі. Він писав детективи, багато з яких стали цілком класичними. А ще Азімов писав фантастику, точніше, наукову фантастику – справжню, сучасну, класичну наукову фантастику. В одному з довідників для початківця-читача наукової фантастики по кожному автору даються рекомендації – які його твори найбільш вдалі, з чого саме варто почати знайомство. По Азімову ніяких рекомендацій не дано. На питання – які книги Азімова бажано прочитати – дається проста відповідь: все.

На українському ґрунті дебютним науково-фантастичним романом була “Сонячна машина” (1928) В. Винниченка, що стала справжнім бестселером 1920-х років, оскільки порушила низку болючих й актуальних

проблем: значення науково-технічного прогресу в історії людства, відповідальності ученого за результати наукових винаходів, можливості побудови ідеального суспільства тощо. Остання проблема демонструвала інтелектуальний вихід роману в інтертекстуальне поле світових утопій (“Місто Сонця” Т. Кампанелли, “Острів Утопія” Т. Мора та ін.). Проте сюжет твору переконливо довів трансформацію утопії в антиутопію. І в цьому аспекті відчутні інтертекстуальні зв’язки, сходження / опозиційність з “Ми” Є. Замятіна та іншими відомими зразками жанру роману-антиутопії пізнішого періоду (О. Хакслі, Дж. Орвелла, Р. Бредбері та ін.). Романи Ю. Смолича “Господарство доктора Гальванеску” (1929), що увійшов до трилогії “Прекрасні катастрофи” (1956), Д. Бузька “Кришталевий рай” (1935), повість М. Трублаїні “56-та паралель” (1939) та інші, безперечно, внесли вагому частку у формування фантастичного дискурсу вітчизняної прози.

У світлі вищевикладеного стає абсолютно очевидним, що дослідження поетикальних особливостей науково-фантастичного оповідання є **актуальним** завданням, оскільки, по-перше, поповнює існуючий пробіл в українському літературознавстві, а по-друге, здатне зробити внесок у вирішення однієї з кардинальних проблем сучасного літературного процесу – проблем взаємин і взаємозв’язків різних художньо-естетичних систем, зокрема наукової фантастики і високої літератури.

Об’єкт дослідження: фантастичні твори І. Сенченка “Фантастичне оповідання”, Ю. Гедзя “Історичний документ”, С. Пилипенка “Афарбіт”, К. Чапека “Засіб Макропулоса”, оповідання А. Азімова про Академію і про роботів та ін.

Предмет дослідження: характерні риси науково-фантастичного дискурсу з точки зору його найбільш характерних і стійких елементів і їх функціонування у малих оповідальних формах.

Мета дослідження: аналіз поетики науково-фантастичної прози вітчизняних і зарубіжних фантастів, представленої оповіданнями, що дозволяє постановку і вирішення наступних **завдань**:

- виявлення і систематизацію характерних принципів і прийомів, що лежать в основі науково-фантастичних оповідань;
- аналіз проблемно-тематичного наповнення малих прозових форм;
- вивчення сюжетопобудови малих оповідних форм у співвіднесеності з ідейно-художнім змістом;
- підведення висновків щодо ролі оповідача у поетиці науково-фантастичної прози.

Наукова новизна роботи зумовлена, по-перше, постановкою проблеми поетики наукової фантастики, а по-друге, матеріалом дослідження. Вперше у вітчизняному літературознавстві аналізується мала проза художньої спадщини І. Сенченка, Ю. Гедзя, С. Пилипенка, К. Чапека, А. Азімова як з точки зору формально-композиційних структур його оповідань, так і з точки зору їх художньо-концептуального змісту. Подібний підхід, який розглядає художній текст як втілену автором притаманну йому концептуальну систему оповідних елементів, сприяє розкриттю змісту і значення внутрішньотекстових зв'язків і одночасного виведенню творів (або їх сукупності) на рівень естетичного та етичного вимірів, що, у свою чергу, дозволяє визначати їх зміст і цінність у світлі соціального функціонування й співвідносити з іншими художньо-естетичними явищами.

Методологічною основою дипломного дослідження є принципи системно-цілісного аналізу з використанням елементів історико-культурного, соціокультурного і структурно-стилістичного методів. Саме сукупність цих методів, які активно використовуються в сучасному літературознавстві, в найбільшій мірі відповідає поставленій нами задачі – встановлення особливостей поетики науково-фантастичного оповідання і його художньо-естетичної значущості.

Матеріали і висновки дослідження можуть бути використані при подальшому вивченні проблем науково-фантастичної літератури в контексті світового літературного процесу, зокрема проблем, що стосуються співвідношення і взаємовпливу різних напрямків і художньо-естетичних

систем. Крім того, вони можуть також знайти застосування в лекційних курсах з сучасної зарубіжної літератури, у спецкурсах, наукових семінарах, на практичних заняттях.

Апробація роботи. Основні положення дослідження обговорювалися і доповідалися на звітній науковій конференції студентів і магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка за підсумками науково-дослідної роботи у 2017 році, результатом чого стала одна публікація.

Структура магістерської роботи зумовлена цілями і завданням дослідження. Вона складається з вступу, трьох розділів, висновків та списку використаної літератури (83 позиції). Загальний обсяг – 94 сторінки.

ВИСНОВКИ

Наукова фантастика – це і спосіб утвердження гуманістичних ідей за допомогою художньої творчості, і спосіб розширення кордонів художньої уяви, а отже, і горизонтів літературної творчості, але творчості неодмінно соціально значущої.

Цілісний аналіз науково-фантастичних оповідань українських і зарубіжних письменників дозволяє говорити про специфічну поетику малих оповідних форм жанру наукової фантастики. Незважаючи на їх тематичне розмаїття, їм притаманна певна художня єдність. Насамперед, це діалогічна форма (майже в усіх оповіданнях діалогічне домінує над описовим), майже повна відсутність опису пейзажів, інтер'єрів, побутових деталей (письменники надають перевагу опису портретно-психологічних деталей, об'єктів і явищ фантастичного світу). Автори також тяжіють до динамічного розгортання подій. Про це свідчать характер зачинів його оповідань, які відразу вводять читача в суть конфлікту.

Поетика науково-фантастичних оповідань вирізняється специфічною лексикою, яка пов'язана з освоєнням космосу, космічними польотами, екстраполяцією в майбутнє і науковими відкриттями. Оповідання, відповідно, марковані подібною лексикою. У своїх творах письменники використовуює велику кількість нових термінів і понять, що мають безпосереднє відношення до сфери наукової фантастики.

Перш за все – це просторово-часові поняття, що відносяться до майбутнього: хронологія подій простягається від початку третього тисячоліття до пори вигаданої Галактичної Імперії і йде на десять трильйонів років вперед; місце подій у більшості випадків – трансформована і модифікована Земля майбутнього, астероїди, відомі і невідомі планети, комети, безмежний Космос.

Предметно-психологічна достовірність досягається за рахунок широкого включення понять і термінів, що характеризують майбутнє:

космічні пересування, зброя нової ери, нові наукові галузі та предмети побуту.

В основі більшості оповідань лежать драматичні події екстремального порядку, що вимагають граничної напруги зусиль для їх вирішення. Гостра конфліктність ситуації визначає тип героя (персонажа), наділеного, як правило, залізною волею і незламною логікою, мужністю і відданістю справі.

У проблемно-тематичному відношенні оповідання діляться на чотири групи, що охоплюють найбільш характерні для наукової фантастики аспекти: роботи; вчені, творці нової техніки; космос та інопланетяни; Земля і земляни в зіткненні з незвичайними явищами, роботами, інопланетянами. Домінуючою темою є тема роботів, в розробку якої автори, особливо А. Азімов, зробили неоціненний внесок, сформувавши і художньо обґрунтувавши гуманістично орієнтовані закони робототехніки і створивши образи роботів-друзів людини.

Творчість письменників-фантастів позначена тим рівнем художньої оригінальності та майстерності, який дає підставу для віднесення їх книг до великої літератури, або літератури основного потоку. Це справедливо, якщо спиратися на запропоновані А.М. Зверевим «реальні критерії розмежування» між великою літературою і літературою масовою (паралітературою), до якої традиційно належить наукова фантастика, суть яких виглядає наступним чином: 1) «характер авторської установки; 2) позиція художника перед обличчям реальності, 3) ступінь і послідовність його свободи від нормативних ідей, заданих інтерпретацією міфів, які присвоюють собі значення кінцевої істини, від усієї сукупності уявлень про світ і про людину, що відрізняють масову свідомість на різних стадіях його еволюції. Говорячи дещо схематично, масова культура задовольняє готові очікування масового споживача, «висока» - так чи інакше руйнує стереотип».

І. Сенченко, Ю. Гедзь, С. Пилипенко, К. Чапек, А. Азімов своєю творчістю не лише руйнують існуючі стереотипи, а й створюючи оригінальні художні світи, пронизані пафосом високих устремлінь і морально-етичних

пошуків, розширюють горизонти буденної свідомості, готуючи її до зустрічі з майбутнім, повним загадок і таємниць.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аверинцев С.С. Категории поэтики в смене литературных эпох. *Историческая поэтика. Литературные эпохи и типы художественного сознания*. М.: Наследие, 1994. С. 3-38.
2. Азимов А. Избранное. М.: Мир, 1989. 527с.
3. Американская литература. М.: Радуга, 1988. 750с.
4. Андреев Л.Г. От «Заката Европы» к «концу истории». *«На границах». Зарубежная Литература от средневековья до современности*. М.: Экон, 2000. С. 240-255.
5. Араб-Оглы Э.А. «Конец Вечности» - роман-предостережение. *Азимов А., Уэллс Г.* Кишинев: Штиинца, 1983. С.435-442.
6. Арон Р. Вісімнадцять лекцій про індустріальне суспільство. *Сучасна зарубіжна соціальна філософія: Хрестоматія*. Київ, Либідь, 1996. С.8-24.
7. Бахтин М.М. Автор и герой : К философским основам гуманитарных наук. СПб.: Азбука, 2000. 336с.
8. Білітюк Л.А. Поетика змісту літературно-художнього твору: Автореф. диссертации канд.. філол. наук. Дніпропетровськ, 1999. 20 с.
9. Борев Ю.Б. Эстетика. В 2-х т. Т.2. 5-е изд., дополн. Смоленск: Русич, 1997. 640с.
10. В мире фантастики. *Сборник статей и очерков по фантастике*. М.: Молодая гвардия, 1989. 178с.
11. Виродова Т.П. Науково-фантастичний дискурс А. Азімова: структурна організація та ідейно-смісловий зміст. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук. Дніпропетровськ: Дніпропетровський національний університет, 2003. 209 с.
12. Гиршман М.М. Литературное произведение: Теория и практика анализа. М.: Высш. шк., 1991. 160с.
13. Горенко Е.П. Эволюция идейно-художественных особенностей прозы Рэя Бредбери. Дис...канд. филол. наук. К., 1993. 199с.

- 14.Греймас А.Ж. Семиотика. Объяснительный словарь теории языка. *Семиотика*. М.: Радуга, 1983. С.483-550.
- 15.Грехнев В.А. Словесный образ и литературное произведение. Нижний Новгород, 1997. 360 с.
- 16.Григорян А.Р. Анализ структуры литературного произведения. Ер.: Изд-во АН Арм ССР, 1984. 187с.
- 17.Гуревич Г. Беседы о научной фантастике: Информация для учащихся. М.: Просвещение, 1991. 152с.
- 18.Денисова Т.Н. Роман і романісти США ХХ століття. К.: Дніпро, 1990. 363с.
- 19.Денисова Т.Н. Історія американської літератури ХХ століття. К.: Довіра, 2002. 318с.
- 20.Денисова Т.Н. Сучасна американська література: проблеми вивчення та викладання. Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2002. 248с.
- 21.Деррида Ж. Письмо и различие. М.: Академический проект, 2000. 495с
- 22.Зверев А.М. Что такое «Массовая литература»? *Лики массовой литературы США*. М.: Наука, 1999. С.3-37.
- 23.Женетт Ж. Повествовательный дискурс. *Женетт Ж. Избранное*: В 2т. Т.1. М.: Поэтика, 1994. С. 44-87.
- 24.Ильин И.П. Постмодернизм. Словарь терминов. М.: Инион РАН; Интрада, 2001. 384с.
- 25.Кагарлицкий Ю.И. Что такое фантастика? М.: Художественная литература, 1974. 349с.
- 26.Кагарлицкий Ю.И. Вглядываясь в будущее. М.: Книга, 1989. 187с.
- 27.Калинюк Е.А. Композиционно-речевая форма «описание» в научно-фантастическом тексте (на материале научно-фантастических произведений английских и американских авторов). Дис. ...канд. филол. наук. Одесса, 1999. 211с.
- 28.Ковтун Е.Н. Поэтика необычного : Художественные миры фантастики, волшебной сказки, утопии, притчи и мифа (на материале европейской

- литературы первой половины XXв.). М.: Издательство Московского Университета, 1999. 307с.
- 29.Козловський П. Постмодерна культура: суспільно-культурні наслідки технічного розвитку. *Сучасна зарубіжна філософія. Течії і напрями: Хрестоматія*. Київ: Ваклер, 1996. С. 213-294.
- 30.Лексикон загального та порівняльного літературознавства / за ред. А. Волкова та ін. Чернівці: Золоті литаври, 2001. 636 с.
- 31.Литературный энциклопедический словарь / В. М. Кожевников, П. А. Николаев. М.: Сов. энциклопедия, 1987. 751 с.
- 32.Літературознавча енциклопедія: в 2-х т. / автор-укладач Ю. І. Ковалів. К.: ВЦ “Академія”, 2007. Т. 2. 624 с.
- 33.Лотман Ю.М. Структура художественного текста. М.: Наука, 1970. 384с.
- 34.Лотман Ю.М. Анализ поэтического текста. Структура стиха. *Лотман Ю.М. О поэтах и поэзии*. СПб: Искусство, 1996. С.18-252.
- 35.Маркузе Г. Одномерный человек: Исследование идеологии развитого индустриального общества. М.: REFL-BOOK, 1994. 341с.
- 36.Мир глазами фантастов: Рекомендованный библиографический справочник. М.: Книга, 1986. С. 114-117
- 37.Михилев А.Д. О природе смеха в творчестве Курта Воннегута. *Вестн. Харьковского университета: Филология*, вып. 12. 1979. №183. С. 39-49.
- 38.Можейко М.А. Дискурс. *Постмодернизм. Энциклопедия*. Мн.: Интерпрессервис; Книжный Дом, 2001. С.233-237.
- 39.Моэм У.С. Искусство рассказа. *Моэм У.С. Собрание сочинений* : в 5т. Т.5. М.: Художественная литература, 1994. С. 476-495.
- 40.Муравьев В.С. Фантастика. *Литературный энциклопедический словарь*. М.: Советская Энциклопедия, 1987. С.461-463.
- 41.Научная фантастика. *Популярный энциклопедический словарь*. М.: Большая Российская энциклопедия, 2001. С. 877

42. Неелов Е. Волшебно-сказочные истории научной фантастики. Л.: Изд-во ЛГУ, 1986. 200с.
43. Нямцу А.Е. Поэтика современной фантастики. Часть 1. Черновцы: «Рута», 2002. 240с.
44. Осипов А.И. Библиография фантастики: Опыт исторический и аналитический и методо-теоретические характеристики. М.: Издательство МПИ, 1990. 222с.
45. Осипов А.Н. Фантастика от «А» до «Я» (основные понятия и термины): Краткий энциклопедический справочник. М.: Дограф, 1999. 352с.
46. От издательства. *Азимов А. Избранное*. М.: Мир, 1989. С. 5-6.
47. Павличко С.Д. Дискурс модернізму в українській літературі. 2-е вид. К.: Либідь, 1999. 447с.
48. Павличко С.Д. Теоретичний дискурс українського модернізму. Автореф. дис. доктора філол. наук. К.: НАН України. Ін-т літ. Т.Г.Шевченка, 1995. 36с.
49. Пивоваров М. Фантастика і реальність. К.: Радянський письменник, 1960. 183с.
50. Пилипенко С. Вибрані твори / упоряд., передм., прим. Р. Мельникова. К.: Смолоскип, 2007. 887 с.
51. Портнов М. Ното Faber. *Азимов А. Междуцарствие. Установление*. Кн.1. М.: СП «Старт», 1991. С. 5-12.
52. Приключения, фантастика, детектив: феномен беллетристики: Информация для учителя / Удодов А.Б., Струкова Т.Г., Филюшкина С.Н. и др. Воронеж: Издательство ВГПУ, 1996. 211с.
53. Саймак К. Избранное. М.: Мир, 1998. 560с.
54. Сартр Ж.-П. Что такое литература? *Зарубежная эстетика и теория литературы XIX-XX вв.* М.: Изд-во Моск. Ун-та. 1987. С. 313-334.
55. Светлов Р. Страх и трепет. *Азимов А. Выбор катастроф*. СПб.: Амфора, 2000. С.5-10.
56. Сенченко І. Оповідання. Харків: ДВУ, 1925. 182 с.

57. Скуратовская Л.И. Дистинкция фантастика/“фантазия” в творчестве У.Ле.Гуин. *Реконструкция и пересмотр истории американской литературы: канон, феминизм, этнос*. Тезисы научной конференции. М., 1992. С.62.
58. Современное зарубежное литературоведение (страны Западной Европы и США): концепции, школы, термины. Энциклопедич. справочник. М.: Интрада-Инион, 1996. 319с.
59. Стужук О. І. Художня фантастика як метажанр (на матеріалі української літератури ХІХ–ХХ ст.): автореф. дис. ... к. філол. н: 10.01.06 “Теорія літератури”. К., 2006. 20 с.
60. Тмарченко Е. Уроки фантастики. *В мире фантастики*: [сборник статей и очерков о фантастике / сост. А. Кузнецов]. М.: Мол. гвардия, 1989. С. 140–141, 147.
61. Тодоров Ц. Введение в фантастическую литературу. М.: Дом Интеллектуальной книги, 1997. 144с.
62. Томашевский Б.В. Теория литературы. Поэтика / Вступ. статья Н.Д. Тмарченко; Комм. С.Н. Бройтмана при участии Н.Д. Тмарченко. М.: Аспект Пресс, 1999. 334с.
63. Успенский Б.А. Поэтика композиции. СПб.: Азбука, 2000. 352с.
64. Уэллен Р. Теория литературы. М.: Прогресс, 1978. 326с.
65. Фантастика. *Популярный энциклопедический словарь*. М.: Большая Российская энциклопедия, 2001. С. 1389.
66. Фромм Е. Революція надії. *Сучасна зарубіжна соціальна філософія*: Навчальний посібник. К.: Либідь, 1996. С.135-192.
67. Фуко М. Археология знания. К.: Ника-Центр, 1996. 208с.
68. Хабермас Ю. Філософський дискурс модерну. К.: Четверта хвиля, 2001. 424 с.
69. Хализев В.Е. Теория литературы. М.: Высшая школа, 1999. 398с.
70. Черная Н.И. В мире мечты и предвидения. К.: Наук. Думка, 1972. 228с.

- 71.Чернышова Т.А. Природа фантастики. Иркутск: Издательство Иркутского университета, 1984. 336с.
- 72.Чумаков В.М. Фантастика и ее виды. *Вестник Московского университета*. 1974. №2. С. 365-370
- 73.Энциклопедия Фантастики: Кто есть кто / Под ред. В. Гакова. Минск : ИКО «Галаксиас», 1995. 692с.
- 74.Berdnyk Oles. Apostle immortality [Text]: ukrainian science fiction / transl. from the Ukr. Y. Tkach. Toronto[etc.]: Bayda books, 1984. 129 p.
- 75.Chomik, Milena. Die Science-fiction der DDR [Text]: Autoren und Werke: ein Lexikon /Hrsg. von Erik Simon und Olaf R. Spittel. Berlin: Verlag Das Neue Berlin, 1988. 348 S.
- 76.Nöstlinger Christine. Mr. Bats Meisterstück oder die total verjüngte Oma [Text]: Ein Science-Fiction-Märchen für größere Kinder / C. Nöstlinger; Zeichn. E. Dietl. Hamburg: Oetinger, 2003. 126 S.:Ill.
- 77.Od nominacji do kreacji [Text]: rzecz o przekładzie neologizmów science fiction /Milena Chomik, Monika Krajewska. Toruń: Wydaw. nauk. Uniw. Mikołaja Kopernika, 2011. 389 s.: tab.
- 78.Reginald R. Science fiction and fantasy literature [Text] : A checklist, 1700-1974 with contemporary science fiction authors II / Ed. D. Menville, M. A. Burgess. Detroit, Michigan : Gale research company, 1979. Vol. 1: Author index. Title index. Series index. Awards index. Ace and belmont doubles index. 1979. XI, 786 p.
- 79.Reginald R. Science fiction and fantasy literature [Text]: A checklist, 1700-1974 with contemporary science fiction authors II / Ed. D. Menville, M. A. Burgess. Detroit, Michigan: Gale research company, 1979.
- 80.Science fiction and fantasy reference index, 1878-1985 [Text]: International author and subject index to history and criticism / ed. H. Hall. Detroit, Michigan : Gale research company, 1987. Vol. 2: Subject entries. 1987. P.XX, 595-1460.

- 81.Science fiction book review index, 1923-1973 [Text] /ed. H. Hall. Detroit, Michigan: Gale research company: Book tower, 1975. XVI, 438 p.
- 82.Science fiction book review index, 1974-1979 [Text] /ed. H. Hall. Detroit, Michigan: Gale research company: Book tower, 1981. XX, 391 p.
- 83.Science fiction book review index, 1980-1984 [Text] /ed. H. Hall. Detroit, Michigan: Gale research company: Book tower, 1985. XXI, 761 p. Vol. 2 : Contemporary science fiction authors II. 1979. P. 789-1141.